

Aantekeningen over kerkelijke heraldiek en sfragistiek te Brugge

Het vroegere bisdom Brugge voerde, qua bisdom, een eigen wapenschild, dat op het zegel prijkte. Dit eigen wapenschild is vergeten geraakt. Waar men thans, door een schild, het bisdom wil aanduiden, gebruikt men, gans ten onrechte meen ik, het schild van de proost van Sint-Donaas, die tegelijk kanselier was van Vlaanderen. De proostlijke waardigheid is, bij de oprichting van de stoel, in 1559, aan de bisschop vervallen. Van dat eigen bisdomzegel bewaren we nog — we hadden liever mogen schrijven „gebruiken we nog”, want door het gebruik ware een gezonde heraldische traditie in stand gebleven — van dat bisdomzegel bewaren we nog drie zegelstempels, waarvan hier de beschrijving.

1°. Groot zegel (54 x 46 mm), ovaal. In de rand, gevormd door een dubbele lijn: SIGILLUM SEDIS EPALIS BRUGENSIS. De beeldenaar wordt gevormd door een met mijter bekroond wapenschild, dat het Brugse stadswapenschild is: gedwarsbalkt van zilver en keel, met een klimmende leeuw van lazuur, getongd en genageld van keel, gekroond van goud, dragend om de hals een halsband met hangend kruis van hetzelfde. Het stadswapen heeft echter een differentiërend element bijgekregen: de leeuw omvat met de twee voorste klauwen een kromstaf.

De tekening is buitengewoon mooi; de traditionele klimmende leeuw is tamelijk vrij behandeld, met het bovenlijf naar voren gerukt, zodat hij op de staf schijnt te steunen. Van de dwarsbalken, die in het stadswapen van acht stukken zijn, krijgen we er tien. Het randschrift is sierlijk. Dit zegel is als een meesterwerk

van kleinkunst en verwijst naar de gulden tijd. Het zal ongetwijfeld uit de jaren 1600 dateren.

2°. Minder zegel (46 x 35 mm), ovaal, met puntige boven- en onderkant. Het randschrift blijft hetzelfde, maar is veel minder sierlijk. De dwarsbalken van het stadswapen zijn weerom van acht stukken op tien gebracht, maar de leeuw is de traditionele klimmende leeuw geworden, in 't midden van het veld geplaatst, zodat ook de voorste benedenklauw de staf omvat.

3°. Klein rond zegel (20 mm diameter), zonder randschrift, maar omzoomd met een parellijn. Beeldenaar zoals op de voorgaande, met de klimmende leeuw die de staf omvat. Het veld heeft zijn gebruikelijke indeling in acht stukken teruggevonden. Dit klein zegel werd heel veel gebruikt tijdens de lange sedisvacantia na 't afsterven van Mgr. Brenart, vooral voor het authenticeren van relikwieën.

Het interessante van het geval is: dat het bisdom Brugge, qua bisdom, hier met een eigen wapenschild bedacht wordt, wapenschild dat in de lijn ligt van de gezonde heraldische traditie en volledig in de vergetelheid is geraakt. In zover dat men thans het proostwapen van Sint-Donaas ervoor in de plaats schuift. Een gewenste gelegenheid om iets te zeggen over de kerkelijke heraldiek te Brugge.

Onze Brugse bisschoppen van het ancien regime (vóór het concordaat van 1801), waren nog proost van Sint-Donaas en erfachtig kanselier van Vlaanderen. In deze hoedanigheid van proost-kanselier voerden ze een wapenschild, dat het Vlaamse wapenschild was — van goud, met klimmende leeuw van sabel, getongd en genageld van keel — maar lichtelijk gewijzigd. Deze wijziging, die het proostwapen individualizeert, bestaat hierin, dat de leeuw gekroond is en een halsband draagt met hangend kruis, dit alles van goud. Vóór de oprichting

van het bisdom, hadden de proosten-kanseliers reeds het gebruik ingebracht hun persoonlijk wapenschild te vierendelen met het proostwapen (1). De bisschoppen, die de waardigheid van proostkanselier overnamen, hebben dit gebruik voortgezet. Wel niet altijd op hun zegel, waar de kleine afmetingen de zwaar beladen schilden minder leesbaar maken, maar b.v. op schilderijen, kerkramen en grafmonumenten. Waar het persoonlijk wapenschild reeds gevierendeeld is, zoals bij van Susteren, Caïmo en Brenart, wordt het proostschild als hartschild er boven op gelegd.

Sanderus (*Flandria Illustrata*, uitg. 1735), heeft het proostschild in de wapens van de bisschoppen niet opgenomen, met uitzondering voor van Susteren, onder wiens regering de uitgave verscheen. De Beaucoort (*Beschrijving... van den Proossche*, 1764) doet zoals Sanderus, maar geeft het proostschild als hartschild onder de portretten van van Susteren en Caïmo. J. Gailliard, in zijn *Ephémérides brugeoises* (1847) laat overal het proostschild weg; al zal hij in zijn reeds vermelde *Inscriptions funéraires* (1861), waar hij de grafmonumenten volgens oude tekeningen reproduceert, herhaaldelijk het proostschild in het bisschopschild verwerken. Gailliard is echter soms onbetrouwbaar in de details. Zo laat hij, op zijn tekeningen, overal kroon en halsband met kruis bij de leeuw weg, zodat er geen onderscheid meer is tussen de leeuw op het Vlaamse wapen en deze op het proostwapen. F. vande Putte (*Histoire du diocèse de Bruges*, 1849) is, zoals men van een historicus mag verwachten, meer nauwkeurig en geeft telkens het ingewerkte proostschild; alleen heeft hij het schild van

---

1. Voorbeeld op het grafmonument van proost Jan Carondelet (†1544); zie reproductie van zijn grafmonument in J. Gailliard, *Inscriptions funéraires de la Flandre Occidentale*, I, Brugge, 1863, blz. 42-43.

Mgr. de Rodoan slecht gekopieerd. Eindelijk op de prent „Tableau des évêques de Bruges” van Louis Cockelaere (1872), is alles tot in de puntjes juist. Deze prent werd genomen als model toen men, in 1874, de thans verdwenen serie bisschopsschilden op de binnenwestmuur van de kathedraal schilderde.

Sedert de heroprichting van de Brugse stoel in 1834 hebben onze bisschoppen de leeuw niet meer in hun wapenschild opgenomen. Ze zijn niet langer proostkanselier van Vlaanderen. Hebben ze dat in hun schild tot uitdrukking willen brengen? Of waren andere bedenkingen hier maatgevend? We kunnen immers best begrijpen dat gehechtheid aan een eerbiedwaardige traditie hier een andere oplossing kon voorstaan.

Gailliard geeft op de gekleurde titelprent van zijn *Inscriptions I* het proostschild als eigen wapenschild voor het bisdom Brugge. Wat op geen documenten teruggaat en enkel verwarring kan stichten. Een wapenschild is immers uiteraard individualiserend, een herkenningsteken. De proostlijke waardigheid bestond al lange eeuwen eer er bisschoppen te Brugge kwamen. En bisschoppen zijn er nog, al behoort het proostschap tot de geschiedenis.

Het is waarschijnlijk op Gailliard voortgaande, dat Mgr. Lamiroy, toen hij in 1935-1936 zijn kathedraal haar new-look gaf, op het behang van de nieuwe bisschopstroon en als tegenhanger van het eigen bisschopswapen het proostschild liet aanbrengen. Destijds had men nog niet gewezen op het eigen schild van het bisdom, dat we op onze zegelstempels hebben gevonden (2).

---

2. Vóór deze grote kuis in de kathedraal en het verplaatsen van het doksaal tegen de westmuur van de hoofdbeuk, droeg deze muur de volledige reeks van de Brugse bisschopswapens. Ze zijn thans verdwenen. Mgr. Lamiroy liet deze bisschopsschilden aanbrengen op de ramen van de kapel in zijn paleis. Waar ze zeker goed thuis

Bisdom en kathedraalkapittel zijn onderscheiden rechtspersoonlijkheden. Een kapittel, zoals alle erkende kerkelijke instellingen — een parochie b.v. — heeft recht op een eigen wapenschild. Ons vroegere Sint-Donaaskapittel voerde: in keel, het bekruisde Sint-Donaasrad van goud, bezet met brandende kaarsen van zilver. Kanunniken die een familiewapen voerden, zullen dit met het kapittelwapen vierendelen. Of nog, wat meer gebeurt, dat familiewapen bekronen met het kaarsenrad van Sint Donaas. Talrijke voorbeelden bij Gailliard in zijn *Inscriptions I* (blz. 65, 68, 81, 88, 90, 92, 103, 109, 120, 122, 126). Zo nog op het gedenkteken van kanunnik Marissien in Sint-Jacobs. Het huidige kathedraalkapittel — de titel Sint-Donaas is naar de huidige kathedraal verlegd en bij de Salvator gevoegd — is deze gewoonte trouw gebleven en heeft dit wapenschild op de nieuwe kapittelgebouwen laten aanbrengen (3).

Wanneer een bisschop verdwijnt, door sterfgeval, ontslag of promotie, gaat zijn rechtsmacht over op zijn kathedraalkapittel, dat echter zijn bevoegdheid overmaakt aan een vicaris-capitularis. Het huidige recht kent slechts één vicaris-capitularis. Bij ons bestond vroeger de gewoonte er meerdere aan te stellen. In 1794 verkoos men er vier. In 1848 waren er nog eens vier capitularissen, die voor vijf maand het interimaat waarnamen. Hun portretten werden op een gezamenlijke prent gegraveerd door J.G. Canneel. Bij onze Westvlaamse geestelijken kreeg deze prent de apocalyptische

---

horen. Maar ze zijn even goed, zo niet beter, op hun plaats in de kathedraal, waar ze echter niet meer te zien zijn. Het is te wensen dat, bij de voorgenomen herstelling van de ramen in de Salvator, men enkele onbeduidende vensters zou vervangen door betere met de serie bisschopsschilden als motief.

3. Op de gekleurde titelprent van de reeds vermelde *Inscriptions funéraires... I*, geeft Gailliard voor de Sint-Donaaskerk een eigen wapenschild op, dat ik nergens elders kon aantreffen en mij volstrekt onbetrouwbaar lijkt.

benaming van „quatuor animalia”. Als zegel gebruiken de vier het zegel van het kapittel, zegel dat omstreeks 1834 moet gemaakt zijn: een rond zegel van 38 mm doorsnede, met als beeldenaar een Salvator Mundi, de Verrezen Christus met het kruis, figuur waarvan de tekening voorzeker geïnspireerd is van het beeld dat de barokke retabel in de kathedraal bekroont. Het randschrift luidt: SIGILLUM CAPITULI CATHEDRALIS BRUGENSIS. Het is dus geen eigen zegel van het vicariaat sede vacante. Voor deze gevallen beschikken de huidige kapittels doorgaans over een speciaal zegel. Zo gebruikt Doornik een rond zegel, met als beeldenaar een zittende Madonna en als randschrift: Sigill. Capituli Tornac. Sede Vacante. En Reims, een groot ovaal zegel, waarvan de beeldenaar weerom is een trogende Madonna op een neogotieke troonzetel, met het randschrift: Capitulum Eccl. Metrop. Remensis Sede Vacante. Voorbeelden met de vermelding Sede Vacante, ken ik bij ons niet. Misschien gebruikte men vroeger voor de sedisvacantia eenvoudig het zegel van het kapittel, zoals men bij ons deed in 1848. Wat toch minder verantwoord is, daar kapittel en vicaris capitularis onderscheiden rechtspersoonlijkheden blijven, die tijdens de sedisvacantia hun eigen akten moeten kunnen zegelen. En misschien zijn de drie zegelstempels van het Episcopatus brugensis, waarover we het bij het begin hadden, voor de gevallen van sedisvacantia gemaakt. Want in de normale aangelegenheden zal de bisschop zijn akten zegelen met zijn persoonlijk wapenschild, niet met dit van het bisdom.

Nu we toch het kapittelzegel van ± 1834 hebben vermeld, moeten we nog aanstippen dat het in 1905 werd vervangen door een neogotieke creatie. Kanunnik Duclos was in 1903 titulair kanunnik geworden en hij speelt dadelijk een overwegende rol in het kapittel. Men kent hem als voorvechter van de neogotiek. Was het hem

eenvoudig te doen om het schoon zegelstempeltje van ± 1834, waar niets van neogotiek aan te bespeuren valt, buiten gebruik te stellen? Als voorwendsel bracht hij in dat, volgens de Romeinse traditie, vastgelegd in een paar verouderde decreten (1755 en 1835), de Salvatorskerken niet de Verrijzenis (Pasen) als titel moesten vieren, maar de Transfiguratie (6 augustus). Op Duclos' voorstel werd dan in 1905 een nieuw kapittelzegel vervaardigd, volgens de opgave van Duclos zelf. Het is een groot ovaal zegel, waarvan het middenvak door een horizontale lijn wordt ingedeeld: boven krijgen we de Transfiguratie, onderaan, in een nis, die op het Brugse stadswapen steunt, de figuur van Sint Donatiaan. Het randschrift luidt: S. Cap. Ecc. Cathedr. Smi. Salvatoris et Sancti Donatiani Brugen. Als ik zeg dat die verouderde decreten misschien wel een voorwendsel waren om het vroegere zegel te verwijzen, dan steun ik hierop. Duclos was vooral een man van de traditie. Nu is, volgens een gemakkelijk te vervolgen traditie, niet de Transfiguratie, maar de Verrijzenis de titel van onze Brugse Salvator. Duclos wist dit maar al te wel. Bij de herziening van het Brugse Propium Diocesis in 1914, herziening waarin hij weerom een eersterangsrol speelde, wist hij het door te drijven dat de Verrijzenis als titel van de kathedraal door Rome werd erkend. In aansluiting hiermede liet hij, in 1923, een nieuw kapittelzegel steken. Het is gelijk aan dat van 1905, met de volgende wijziging: op het bovenste register van de beeldenaar is een Verrijzenis de Transfiguratie komen vervangen.

De Brugse Officialiteit of bisschoppelijke rechtbank beschikt over twee oude zegelstempels. Het grootste is ovaal (30 x 25 mm) en draagt als beeldenaar een gevierendeeld schild: een en vier een soort van Maltezerkruis; twee en drie een weegschaal. De vakken waar het

kruis op komt zijn gestippeld en kunnen dus een gouden grond oproepen. Voor het overige zijn geen arceringen te ontdekken. Als tekst krijgen we, boven: OFFICIAL. BRUGEN., en onder: IN SANCTITATE ET JUSTICIA (Luc. 1,75). Weerom een wel gekozen en sprekend wapenschild, waar beeldenaar en motto elkaar dekken. Het mindere zegel is rond (8 mm doorsnede), draagt geen motto, alleen onderaan de tekst: Official. Brug.

Als besluit moeten we nog eens wijzen op de betekenis van het eigen wapenschild van het bisdom Brugge, dat we op de drie eerst besproken zegelstempels hebben gevonden. Het is nog best bruikbaar, maar het raakte in de vergetelheid. Het werd sedert lang voor een minder passend verwezen: op de kaart van het bisdom, in de *Flandria Illustrata*, is het reeds door het proostschild vervangen.

De kromstaf wordt heel dikwijls in het wapenschild van kerkelijke inrichtingen opgenomen. De enkele staf b.v. in het schild van de abdij van Oudenburg en de proosdij van Poperinge. We vinden meer voorbeelden van dubbele kromstaven. De abdij van Sint-Andries zet ze van weerszijden van de gekroonde leeuwenkop, maar in de meeste gevallen met twee staven worden ze kruisgewijze over elkaar gelegd. Zo in de schilden van de proosdij te Ieper, van de abdijen ten Eekhoutte te Brugge, Sint-Niklaas te Veurne, Lo, Eversham, Ter Duinen, Ter Doest, Clairmarais (Klommeren), Ravensberg, ter Woestijne, enz. We vinden ze nog op het schild van het bisdom Doornik: van lazuur bezaaid met leliebloemen van goud, met een toren van zilver over twee kromstaven van hetzelfde, schuinkruiselings geplaatst. Hier hebben we het oud stadswapen van Doornik (dat met de Franse annexatie onder Lodewijk XIV grondig werd gewijzigd), dat door het bijvoegen van de staven zijn

kerkelijk karakter krijgt en a.h.w. een sprekend en goed leesbaar wapenschild wordt: het bisdom — te Doornik. Hetzelfde mag gezegd van het proosdijwapen te Ieper (4) en het abdijwapen te Lo. Wanneer in 1559 het bisdom Brugge werd opgericht, had men voor de samenstelling van het eigen wapenschild voor het bisdom een gelijke methode kunnen volgen en de gekruiste kromstaven boven het stadswapen leggen — wat in de lijn van de traditie lag; — ware het niet geweest dat een andere, oudere kerkelijke inrichting op deze weg voor was geweest, nl. de abdij ten Eekhoute. Deze zeer oude stichting was, tot in 1559, de enige inrichting te Brugge waar de overste een staf voerde: de abt heette kortweg „abbas Brugensis” en de abdij had als wapenschild het stadswapen genomen belegd met de gekruiste kromstaven. Om nu de verwarring te voorkomen met de abdij, koos men, voor het jongere bisdomwapen, niet de gekruiste staven, maar een enkele kromstaf, die door de leeuw werd gehouden. Wat aanleiding gaf tot een zeer karakteristieke heraldische samenstelling, die als herkenningsteken niets aan duidelijkheid te wensen overliet.

M. ENGLISH

---

4. Te Ieper was het oorspronkelijk stadswapen: in zilver een patriarchaal kruis van lazuur. Zie: de Ghellinck, *Sceaux et armoiries... de la Flandre*, Brugge, 1935, blz. 386. Het proosdijzegel, zoals het voorkomt in de XIV-XVe eeuwen (zie E. Feys-A. Nelis, *Cartulaire de la prévôté de St Martin à Ypres*, Brugge, 1880, tome I, op de plaat tegenover blz. 107), houdt zich aan dat oorspronkelijk wapen, belegd met de gekruiste staven. Sanderus geeft dit proosdijwapen als eigen wapenschild voor het latere bisdom Ieper.